

A photograph of a forest with a stream, used as a background for the title slide. The stream flows through the center of the frame, reflecting the surrounding trees. The trees are mostly bare, suggesting a late autumn or winter setting. The ground is covered in fallen leaves and twigs. The overall atmosphere is quiet and somewhat somber.

VAN DIJKEN EN SLOTEN

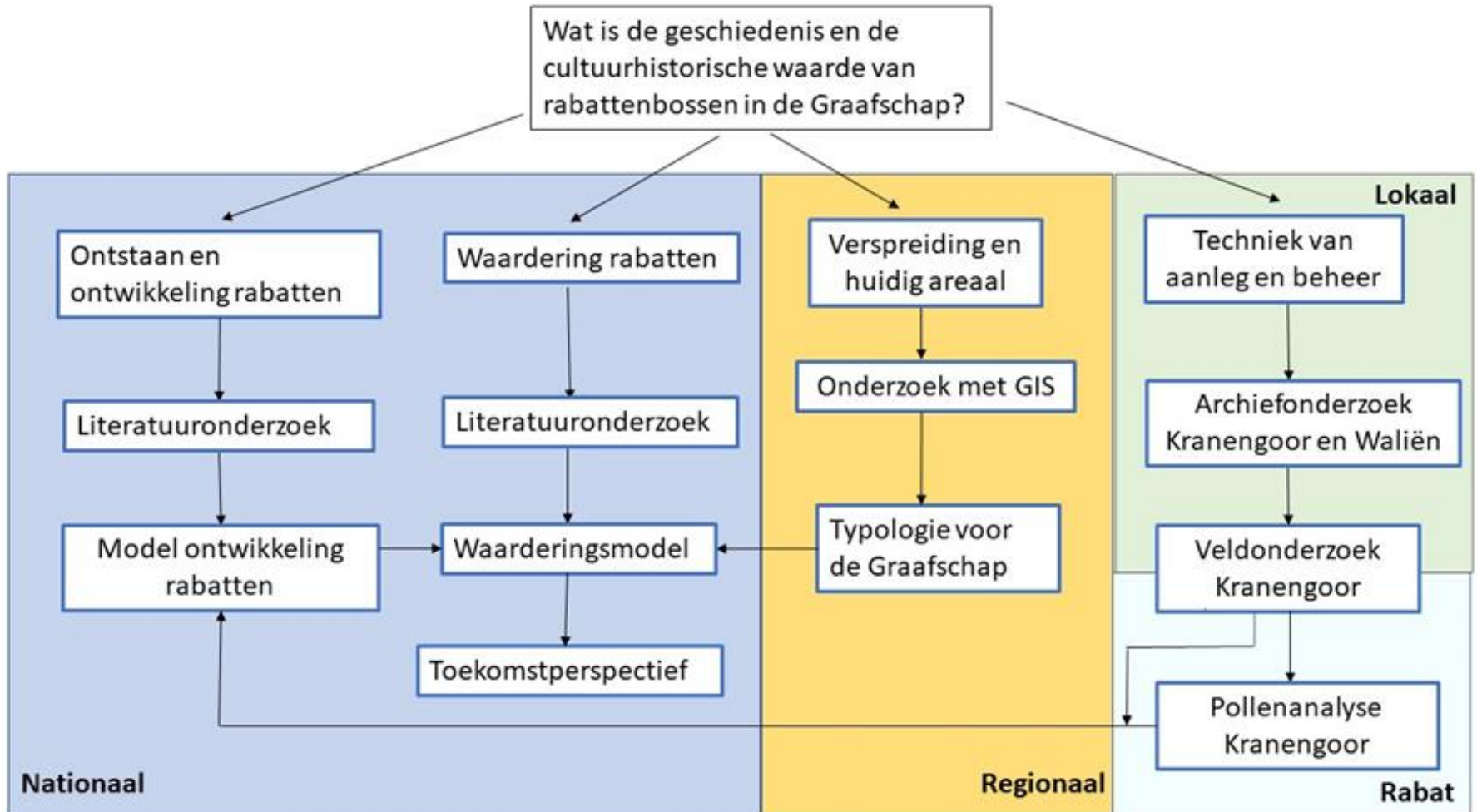
Ontstaan, ontwikkeling en verval van rabattenbossen in Oost Nederland
Adri Mulder ex Saxion Hogeschool - Archeologie

Inhoud van mijn verhaal

- Opzet onderzoek
- Wat zijn rabatten?
- Een korte geschiedenis
- Verspreiding in de Graafschap (en Twente)
- Detailstudie op het Kranengoor
- Betekenis van rabatten

Opzet onderzoek rabatten

(Mulder 2020)

Wat zijn rabatten in bosbouwkunige zin?

Deze waterleidingen nu dragen in tweederlei opzigt tot de meerdere droogte van den bodem bij. Allereerst ontvangen zij namelijk het overtollig nat en voeren dit af. Tevens wordt echter daarbij de grondslag zelf kunstmatig verhoogd, door, op de zoo ontstane akkers, de uitgeworpen aarde uit te spreiden. Ook draagt tot de droogte van deze bij, dat de uitspreiding bol, of zoo als men dit noemt, ton rond,

Fig. 14.

geschiedt, zie Fig. 14, dat is, in het midden

eenigzins hoger dan naar de kanten.

Bron: R.W. Boer 1857

voor

na

- Dijken voor het creëren van drooglegging
- in zandgebieden en oude kleigebieden met een slechte afwatering
- door verlaging van de grondwaterstand *en* verhoging van het maaiveld
- ten behoeve van de teelt van eikenhakhout of grove den
- op een slootafstand van 4 – 10 meter

Rabatten in de 17^e eeuwse tuinkunst

Maniere hoe men de *Hoven* of *Thuynen* op de bequaemste wijze kan verdeelen.

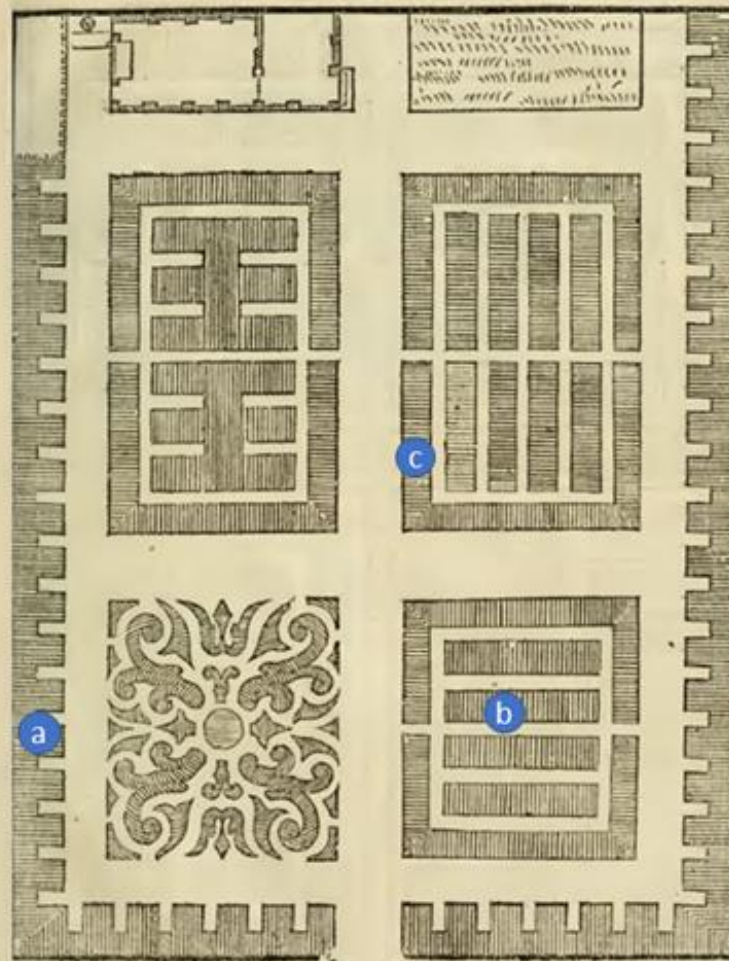
H Eeft ons goet gedacht den Nederlandsen Hovenier te verciereu, met verscheyden Modellen of Voorbeelden van Hoven, Thuynen, en Bloem-perken, &c. eensdeels om dat men niet wel een Hof of Bloemperk kan maken sonder te vooren een nette wel-verdeelde aftekening daar van te hebben. Ten anderen, dat de onkunde by veele Hoveniers soo de Meester speelt, dat het haar onmogelijk is, om die zelfs te verdeelen en af te teekenen: waar door het gebeurt dat men selden eenige goede voorbeelden by haar vinden kan.

Om dan een Hof wel te ontwerpen, sal den Nederlandsen Hovenier eerst maken een breed padt, na de groote van de plaats toelaat, recht van vooren tot achteren midden door den Hof: alsoo ook aan weder-zijden nevens de Heyningen, gelijk mede aan 't voorste en achterste eynd, na dat men twee voet tot een **Rabat** langs de selve heeft laten leggen; welke drie Paden met een kruys of dwers-padt in 't midden van den anderen werden doorsneden, waar doorden Hof sich in vier gelijke deelen komt te vertoonen: van welke men een of twee tot een Bloem-perk verkieft, en de andere met welverdeelde Bedden en **Rabatten** laat leggen. Dit is wel de gewoonlijkste manier; maar andere leggen die op een geheel andere wijze, gelijk men in dese volgende Figuren sien kan.

Daar staat wel op te letten, dat by aldien den Hof soo groot niet is om in vier bequame Perken te verdeelen, soo kan men de Bedden in 't midden leggen en behouden aan yeder zijde een padt, en by aldien den Hof noch kleender was, soo maakt men maar een pad in de midden, latende de Bedden ten weder zijden ende **Rabatten**, tegens de Schuttingen aan malkanderen komen. Het gebeurt menigmaal dat de plaats eenige uytstekende of inkrimpene hoeken heeft, soo sal men die by sonder afperken, om den Hof soo veel mogelijk is vierkant te behouden. En by aldien den Hof grooter is, soo kan men de Bedden in ses, acht of twaelf perken verdeelen, een yder na sijn welgevallen, gelijk dese volgende Figuren vertoonen.

Platte Grond van een Huys, Hof en Bloem-perk.

43

Bron: Van der
Groen 1699, 43-44

Gebruik “rabat” in de bosbouw

andere zaken.

Op Vrijdag 1 Maart 1878, des namiddags 1 uur, ten verzoeke van mevrouw de *weduwe Van den Boogaart* te Venray : 100 slagen afgekapt Dennenhout, dienstig tot dubbele en enkele latten, boonenstaken en brandhout, liggende aan den dijk van Oirloos naar Wanssum en Meerloo, en 40 slagen Hakhout op rabatten, nabij den grintweg van Oostrum naar Wanssum.

Vergadering aan den dijk van Oirloos naar Wanssum.

Op Woensdag 6 Maart 1878, des namiddags 2 uur, ten verzoeke van het *Gemeentebestuur* te Venray :

- Tot ver in de 19e eeuw niet
- Aanduiding met dijken en sloten
- In 1878 voor het eerst in het Venloosch Weekblad

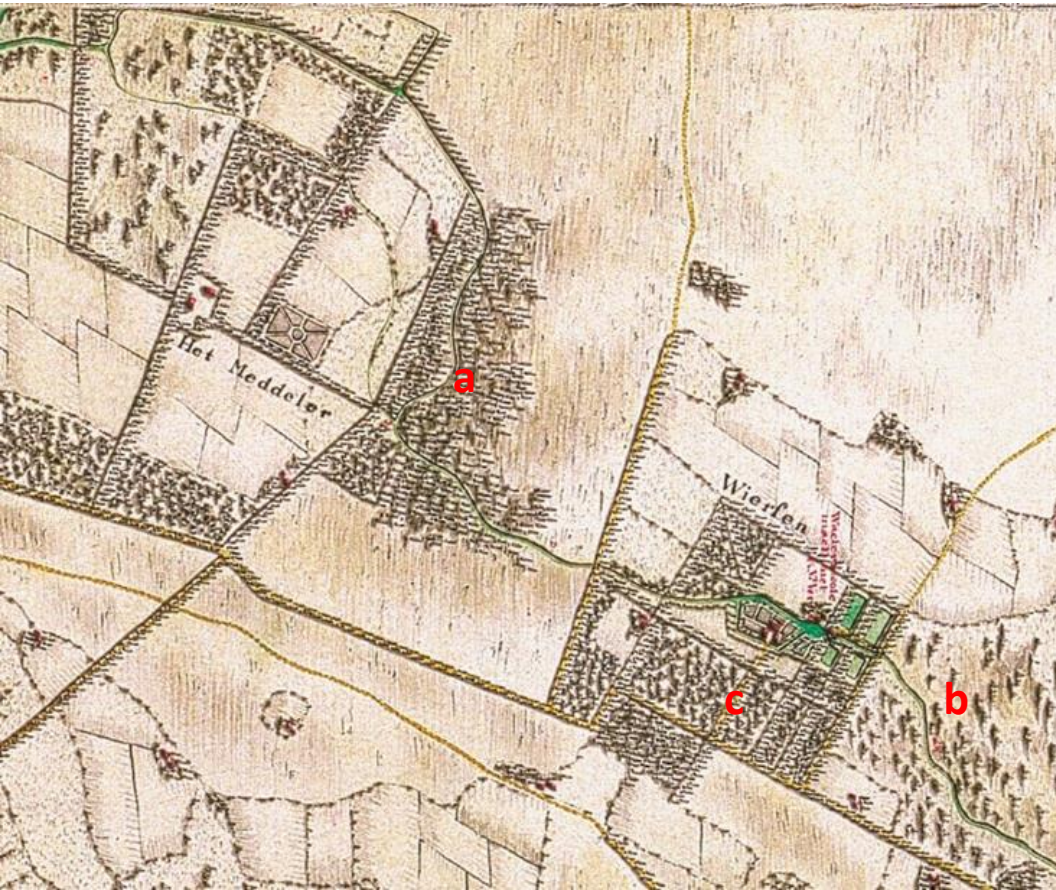
Hoe oud is de techniek?

Literatuuronderzoek. Benadering vanuit:

- Ontbossing (onder grens)
- Grootschalige winning van eek
- Lokaal onderzoek naar bosgeschiedenis

Na ontbossing

- Recent onderzoek laat zien dat de ontbossing van Nederlanden al in de Middeleeuwen plaats vond.
- Fluctueerde met de bevolkingsdruk
- Zeer natte plekken bleven het langst een vorm van bos behouden
- In de Graafschap tot in de 18^e eeuw

a = ongecultiveerd bos

b = bosweide

c = gecultiveerd bos

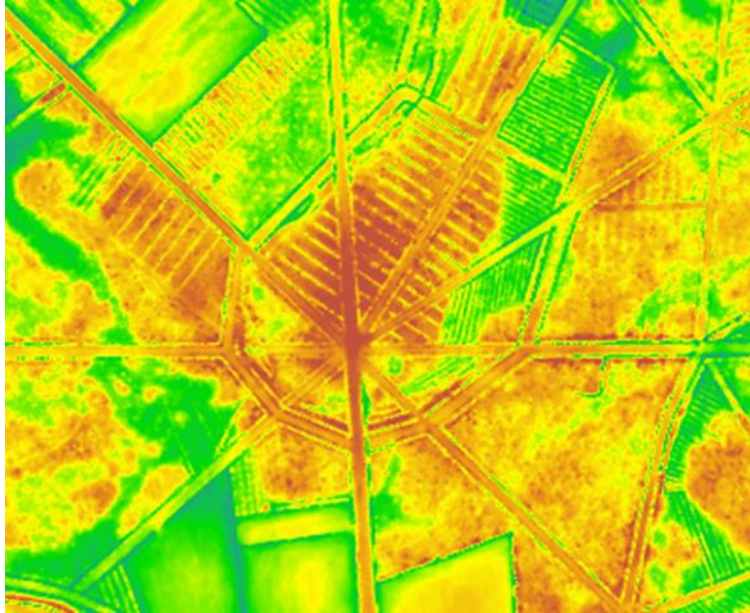
Bron: Hottingeratlas (ca 1783), Versfelt 2003, 74

Grootschalige winning van eek

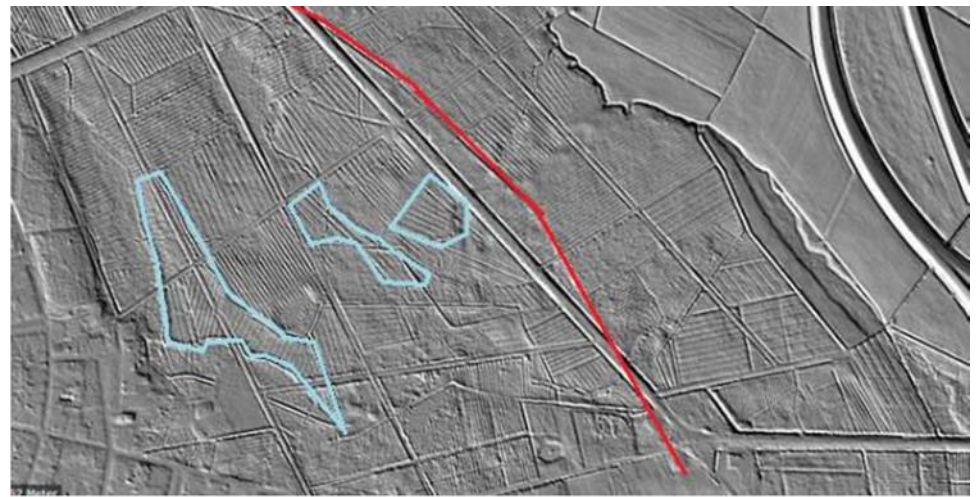
- Rond 1600 ontwikkeling huidentrafiek
- Vraag naar run van eikenschors neemt toe
- Alleen zeer natte gronden beschikbaar
- Aanplant eik alleen mogelijk na vergroting drooglegging (wortelruimte)
- 80 jarige oorlog maakt investeren riskant

Kom verder

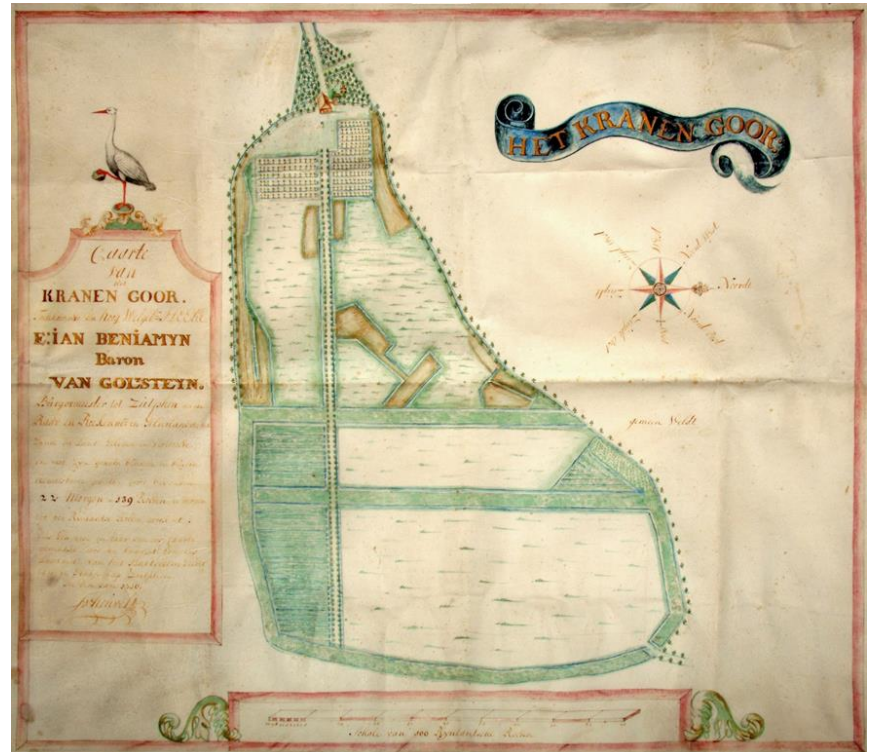

Rabatten in een Brabants sterrenbos
Bron: AHN 3, 2019

Locale studie's: Ontstaan eind 17^e begin 18^e eeuw

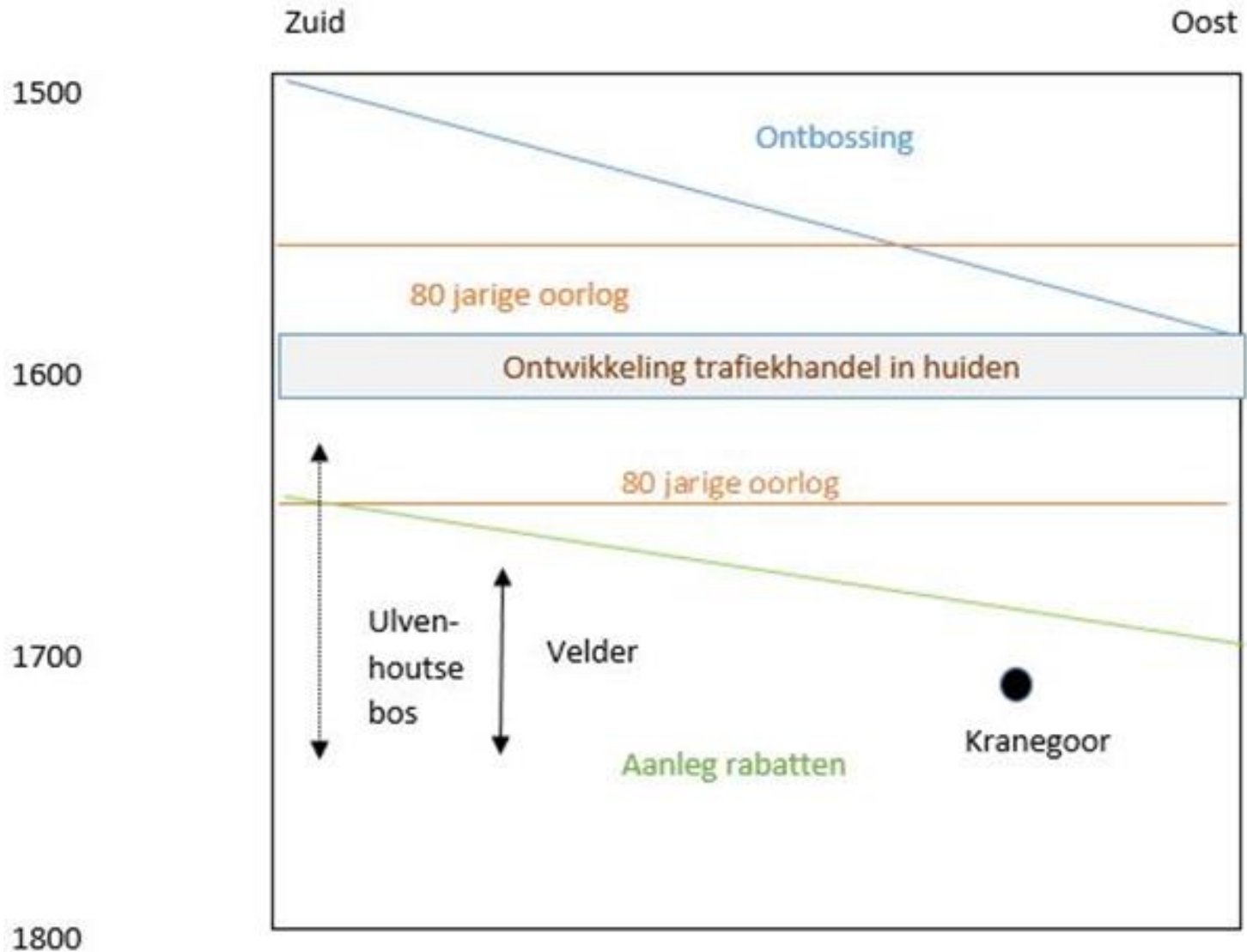

Bron: Leenders en Berkvens 2007

Bron: Stichting Anitya

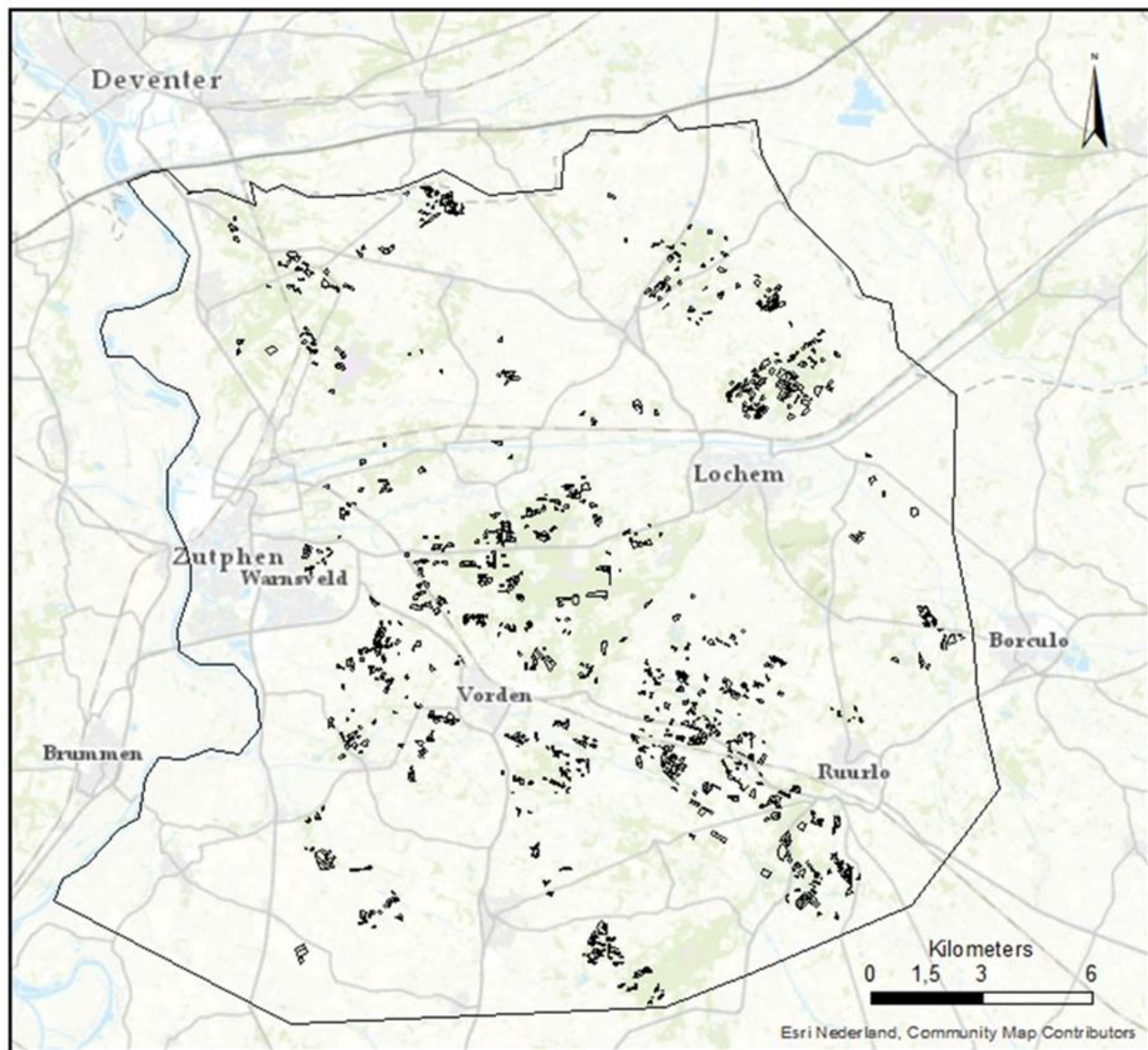
Begin van rabatten in Nederland

Kom
verder

SAXION

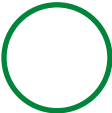
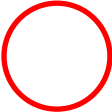

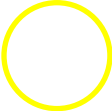
Verspreiding in de Graafschap

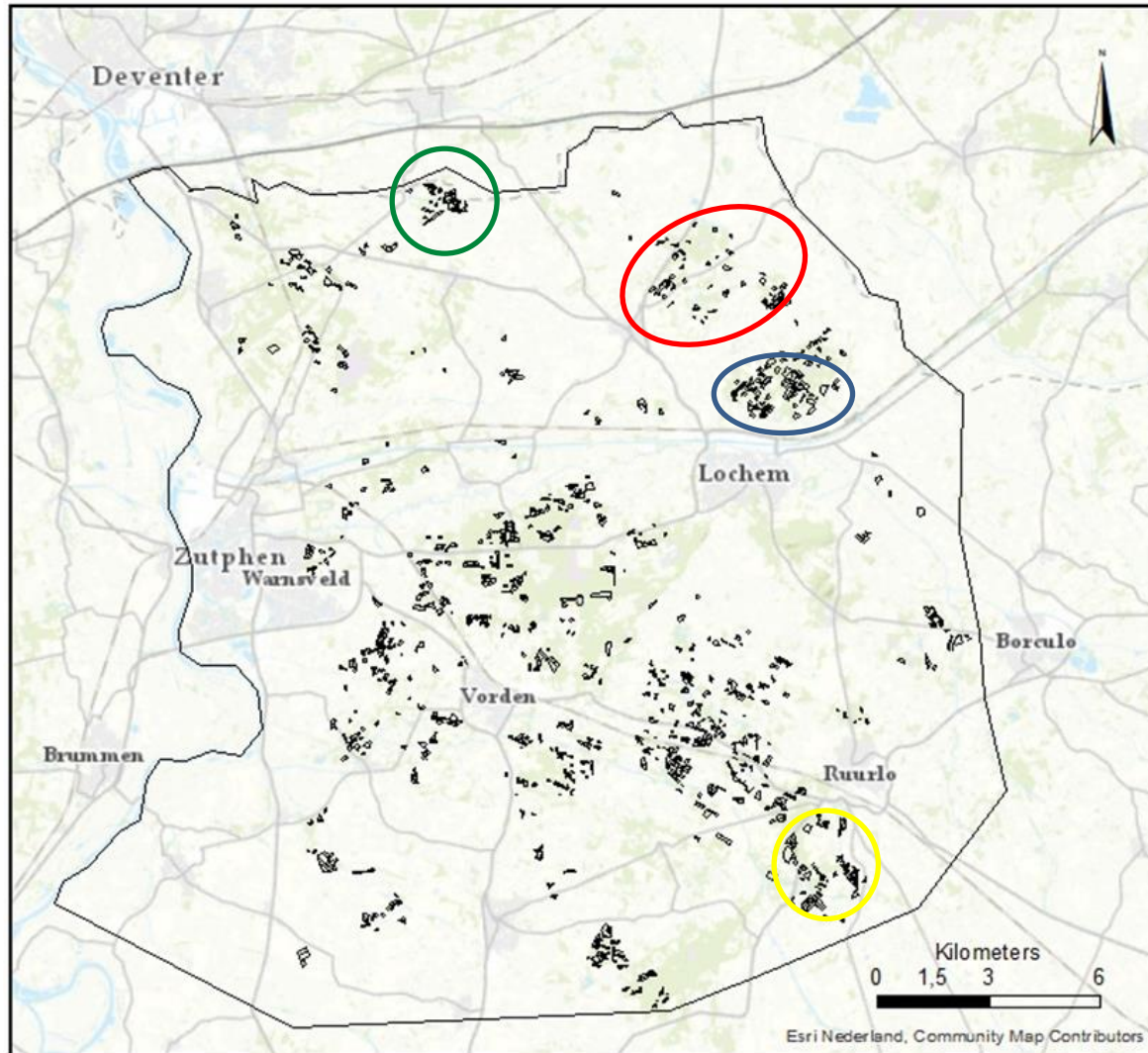

Kom verder

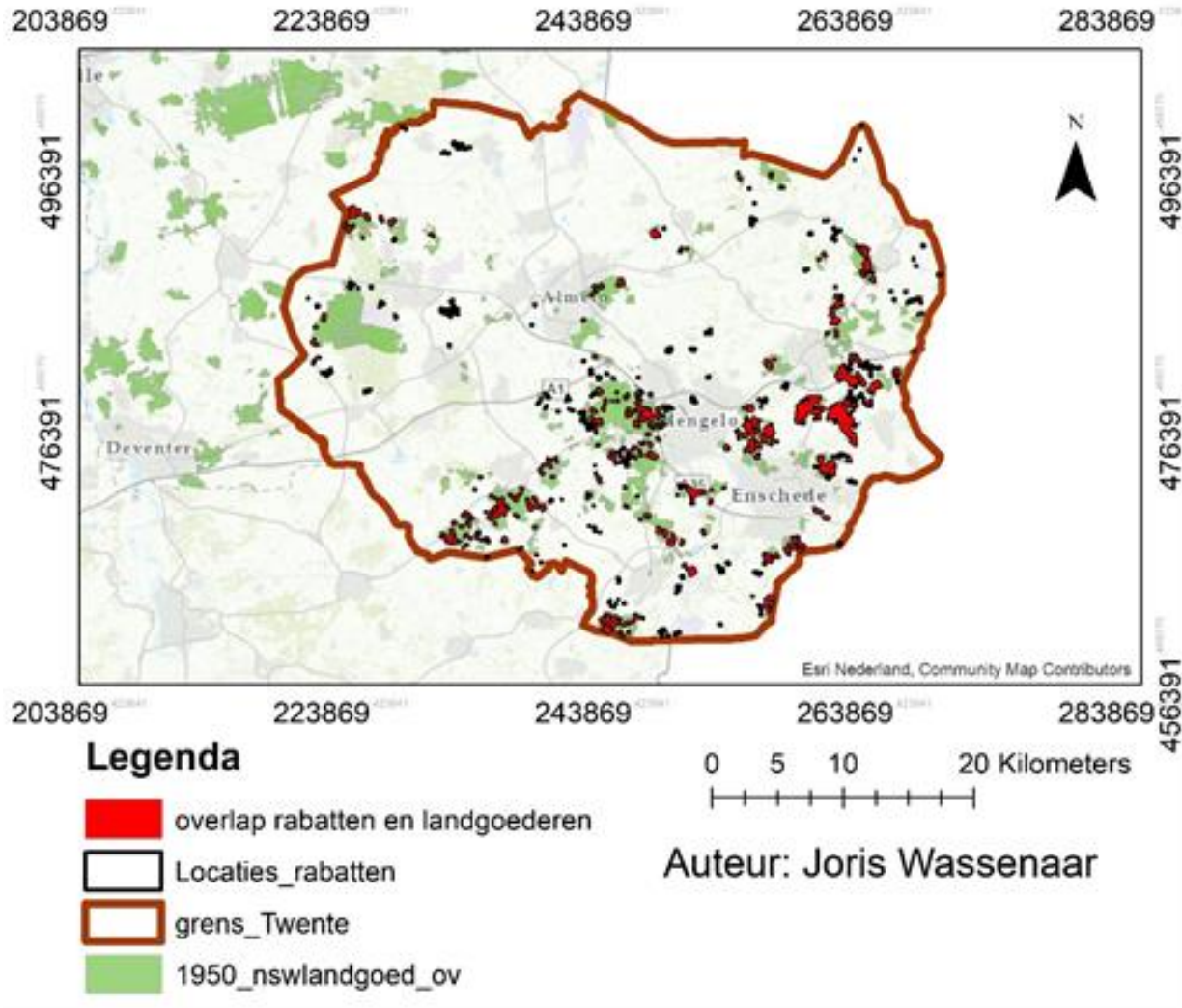

Verspreiding in relatie tot enkele landgoederen

- Dorth
- Verwolde
- Ampsen
- Ruurlo

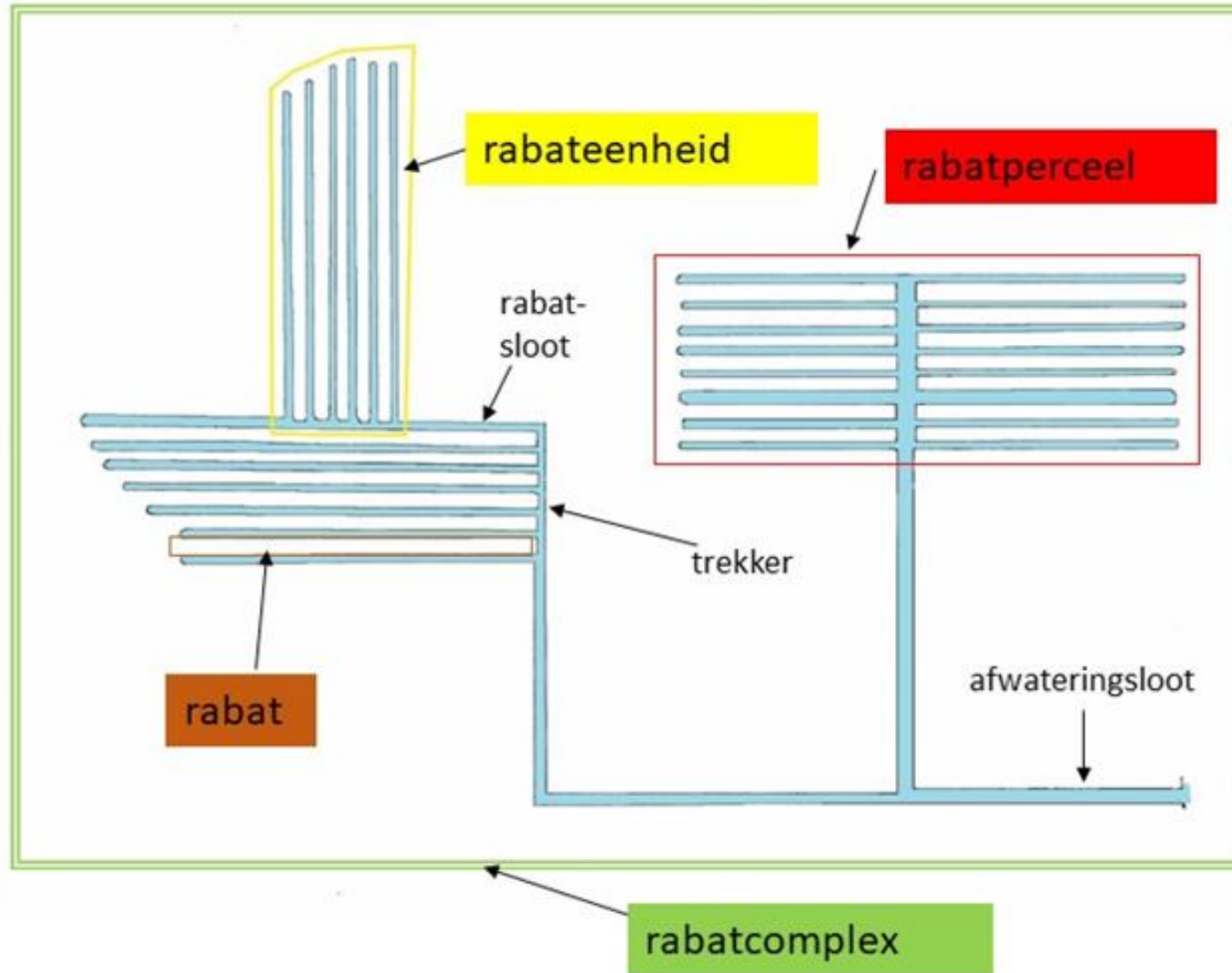

In Twente een zelfde beeld

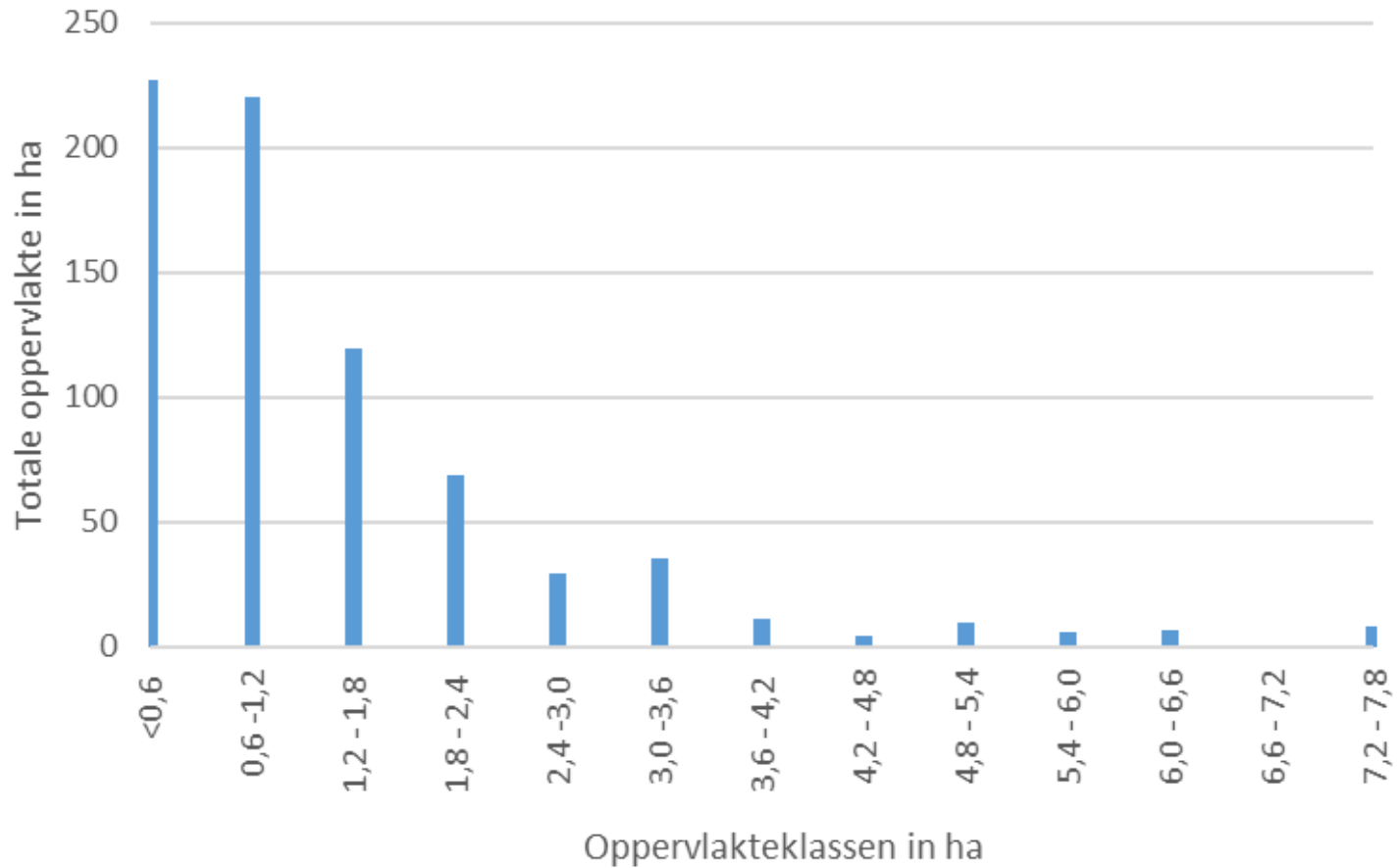

Bron:
J. Wassenaar,
2023, In de
bossen van
Twickel, scriptie
Saxion – HBO
Archeologie

Terminologie

Totale rabatperceelsoppervlakte in de Graafschap per oppervlakteklasse (ook in Twente vergelijkbaar)

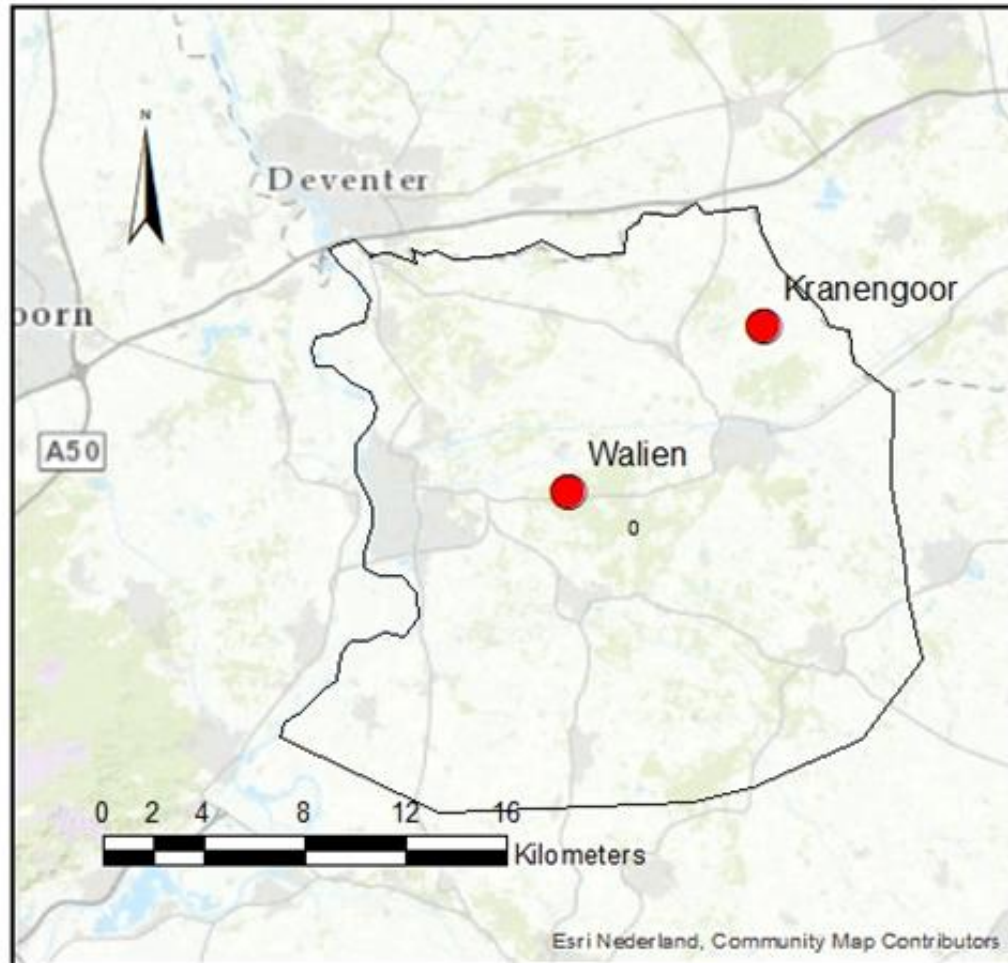

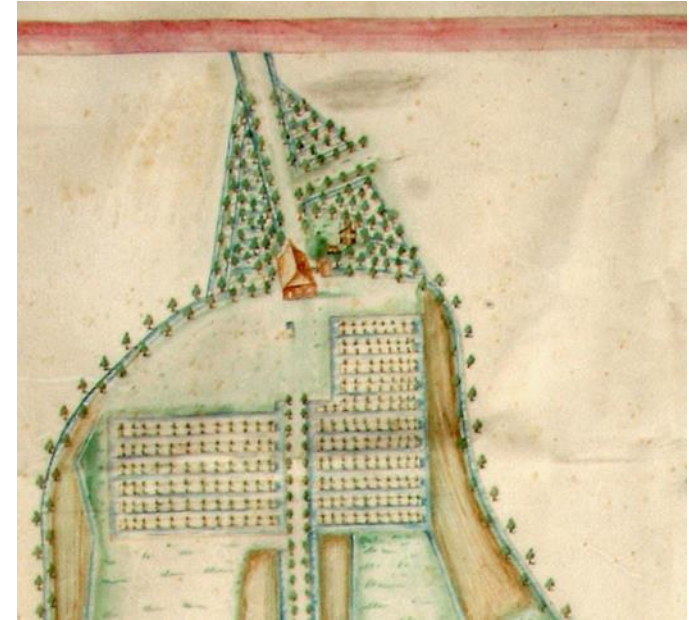
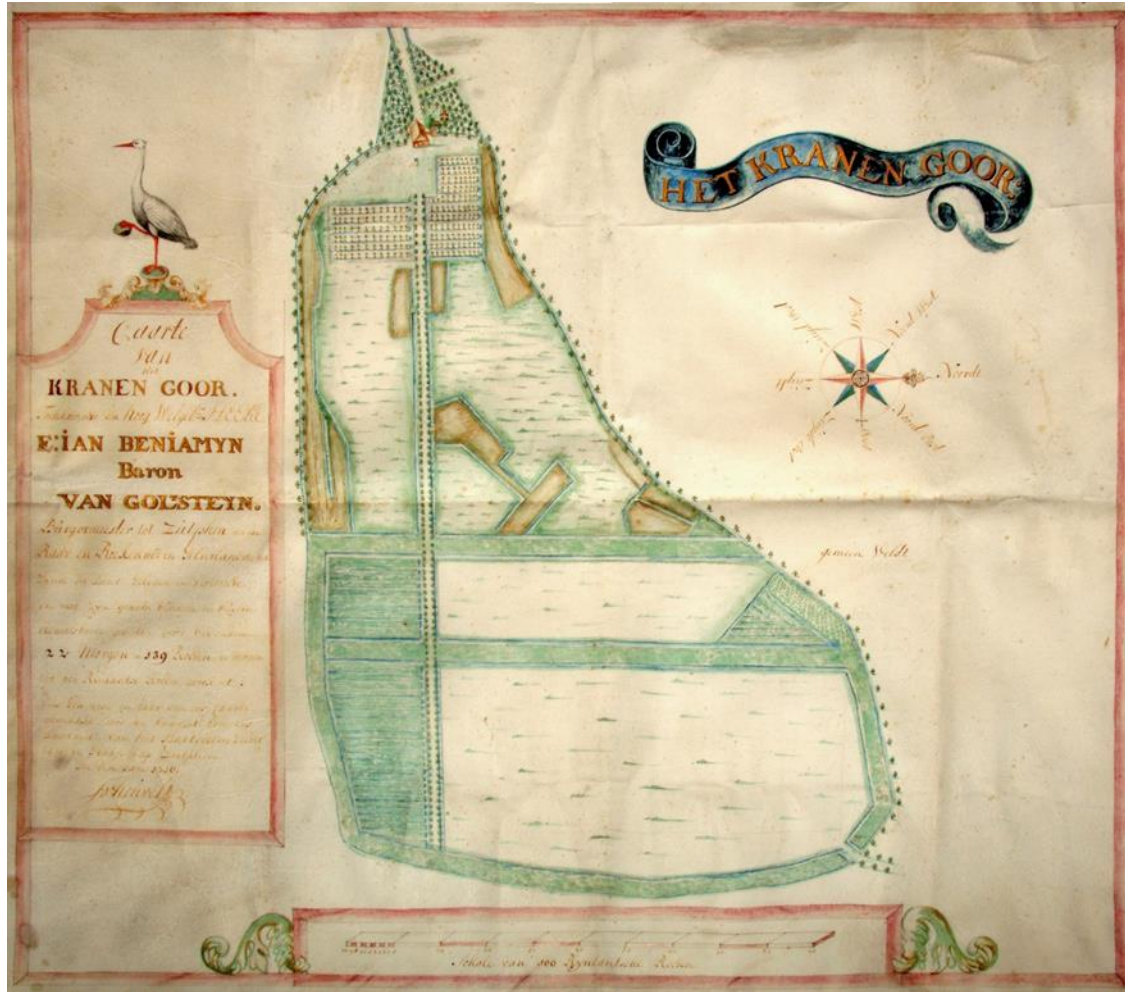
Kom
verder

Detailstudie op het Kranengoor

Manuscriptkaart 1710

Kom
verder

Hoogte kaart Kranengoor

 Kranengoor

Esri Nederland, AHN, Esri Nederland, Community Map Contributors

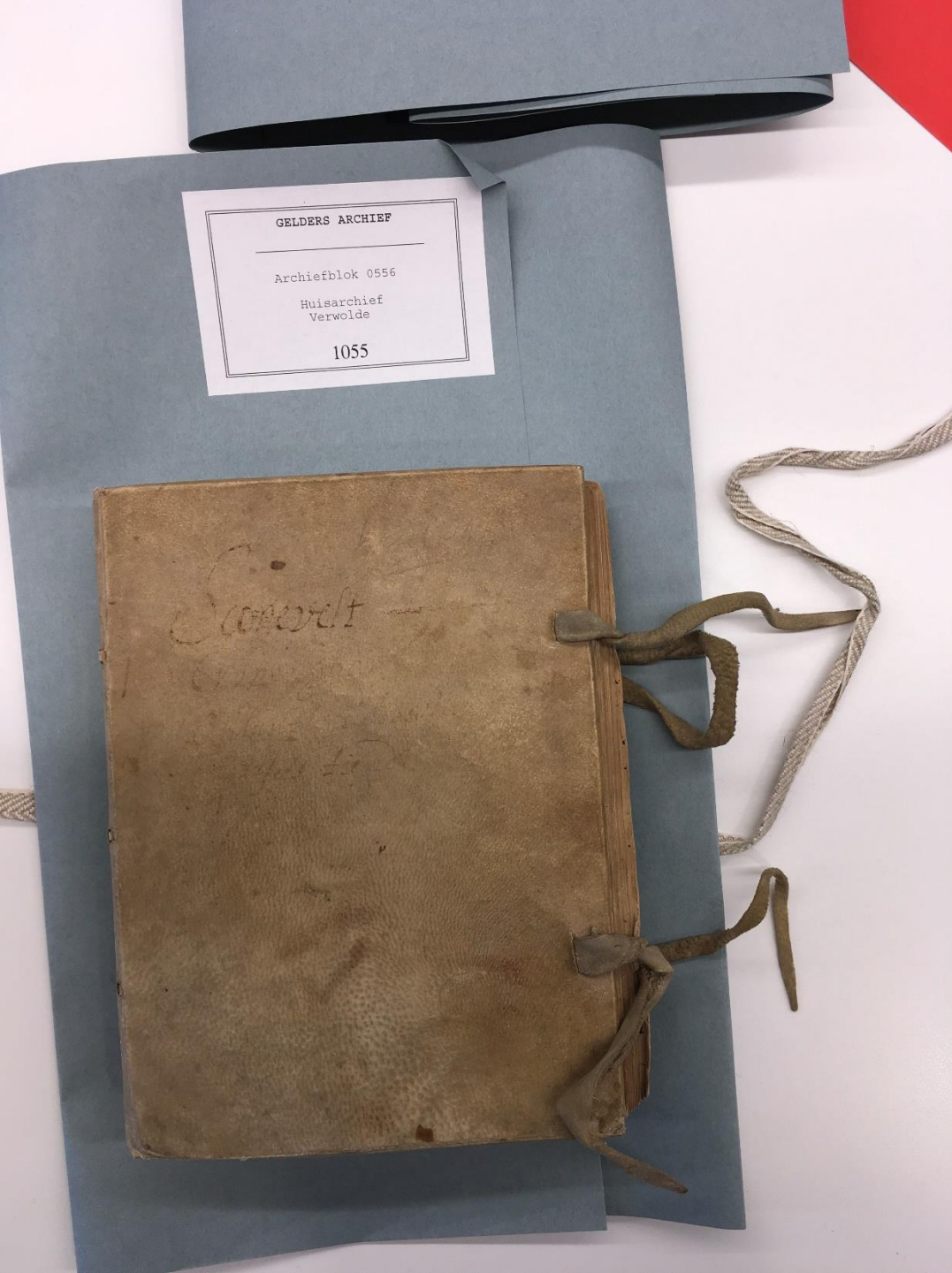
Kom
verder

SAXION

Evert Jan Benjamin van Goltstein (1668–1744)

Portret van J.G. Colasius uit 1734,
Bron: RKD, IB nr. 919281)

Kasboek uit het huisarchief van Verwolde

Bron: NL-AhGldA, toegangsnr. 0556 Huis Verwolde,
inv. nr. 1055

het Cranengoor Spinnen
Petri 1719, 1720 en
Petri 1719 ad 300 gld:
1 jaer maekende
1 Jaeren — — — f 114-0-0
waer tegen deselve
aangin den voor Doinkt
Arbists loon too het
geen sijn voorjaer
Jan Petrus versient
hadde als het geen tij
selfs in Compagnie
met Jan Hendrick
en oock alleen versient
hadde de summaren
105-10-0 en heeft
in guld betaelt 11-2-0
waer mede dese drie
jaeren pacht voldaan
sijn

Van 29 Aug: 1720 met Herman
Lincuffen gerekent van alle
het gerd deselve tot dato desel
den mijn Doinkt hadde en der
sijn jaeger Gerrit Holme
en voor inkeeren van 34 peppeln
poten betaelt hadde Gedreuynde
alle dese posten 1 Jaeren
f 40-0-0 waer mede het
jaer pacht ad 300 gld: Spinnen
Petri desel jaer 1720 betaelt
is en op keekeninge van
het opende jaer f 2-0-0
Herman heeft 41 roeden an
de dijken omgeft ad twee
Stukken ver de Tweede maekt f 4-2-0
Den 11 7de emb: 1720 an Gerrit
Holme 23 roeden betaelt
waer mede de 64 roeden
omsettant voldaan sijn
Den 19 Febr: 1721 heeft Herman
Lincuffen 3 hoene even getrakt

Resultaten archiefonderzoek

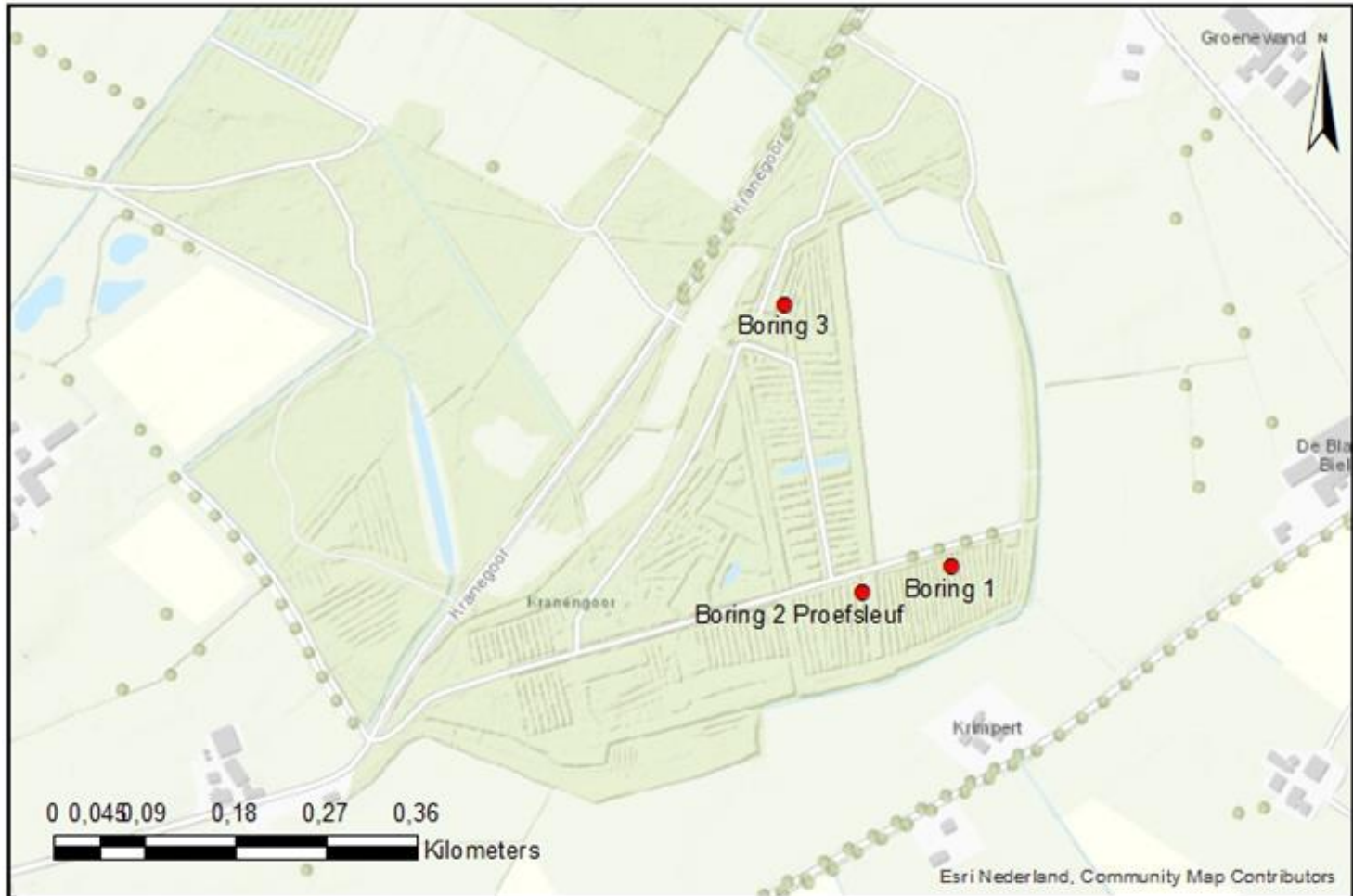
- Aanleg rabatten volgens een vaste prijs per eenheid: 7,5 stuiver/roede voor dijcken 12 voet breed en sloten 10 voet breed.
- In de periode 1705-1725 ca 975 m ontsluitingswegen en meer dan 5000 m rabat
- Kostenposten werden niet gescheiden. Dezelfde mannen werden ook ingehuurd voor het dakdekken van de te bouwen katerstede.
- Inkomsten vanaf 1709. Eerste snede leverde niet veel op.
- Verkoop op stam. Inkomsten aanzienlijk. In 1771 bijvoorbeeld fl. 3184,=, maar niet jaarlijks.

Conclusie: Kosten-baten analyse niet mogelijk. Motieven waren waarschijnlijk wel economisch.

Kom
verder

Veldonderzoek

Gutsboringen

nieuwe
bovengrond

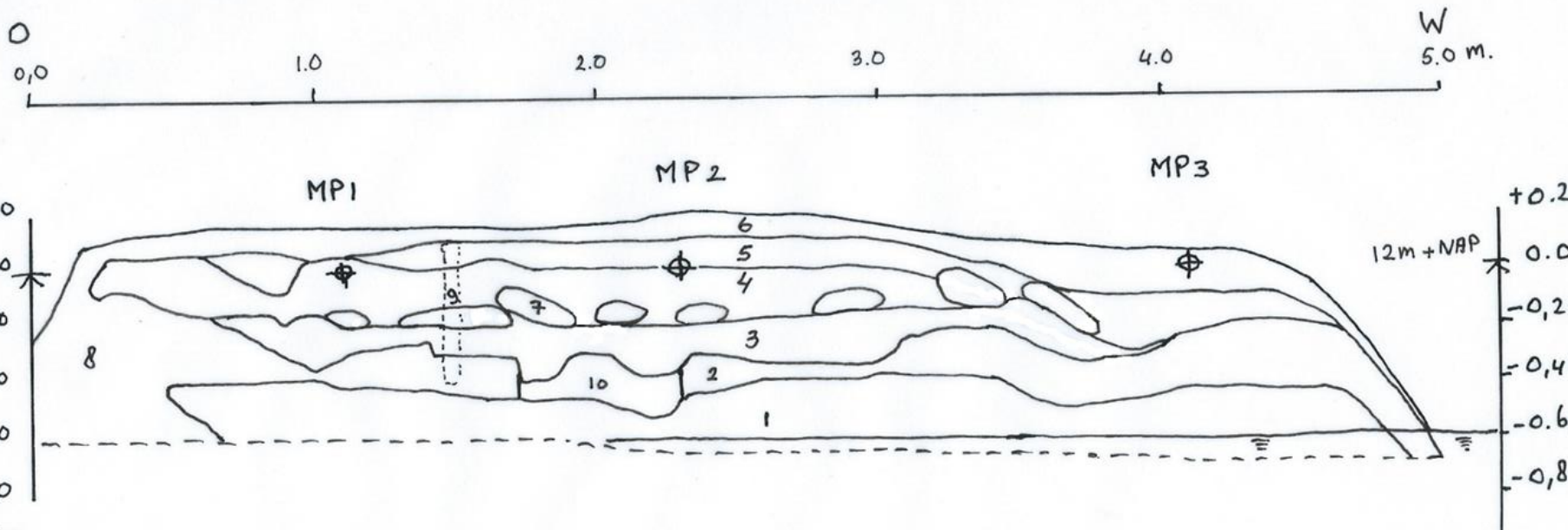
Halfvergane
boomwortel?

oude
bovengrond

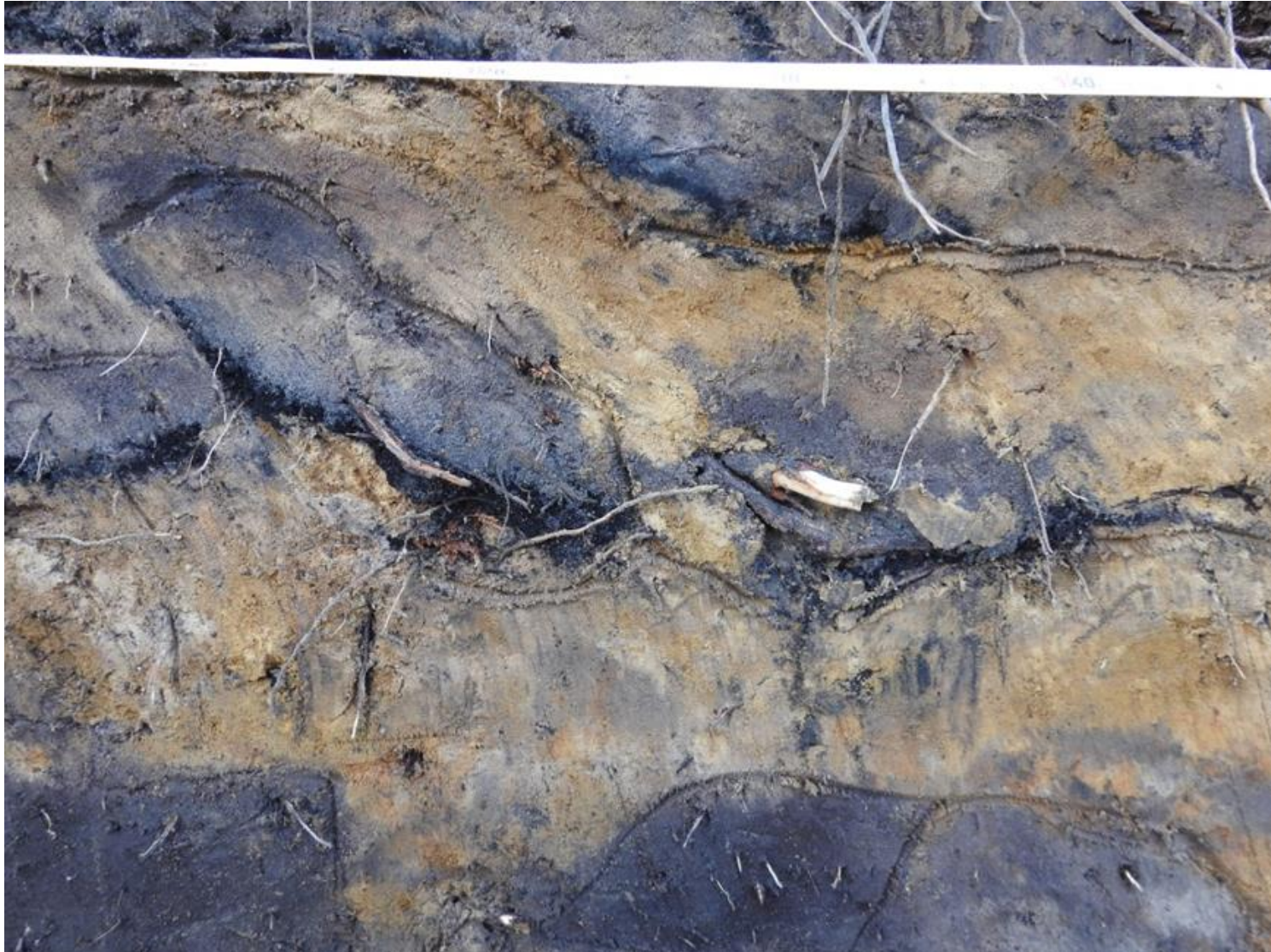
Aanleg van de proefsleuf

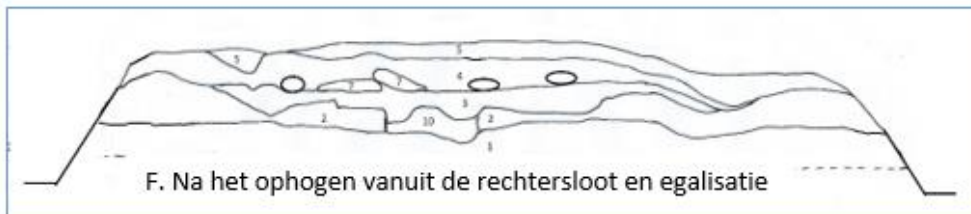
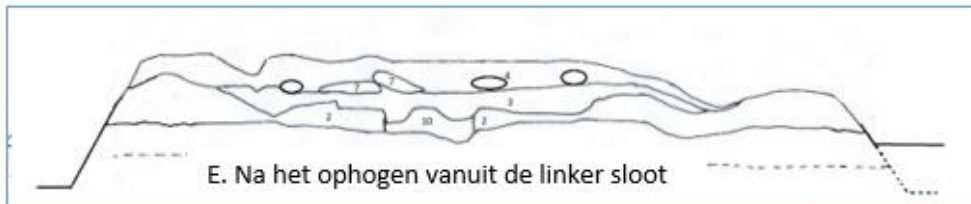
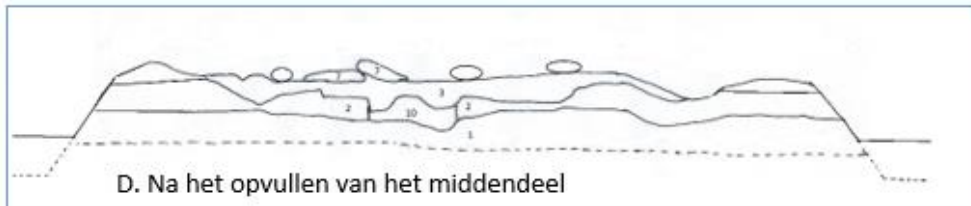
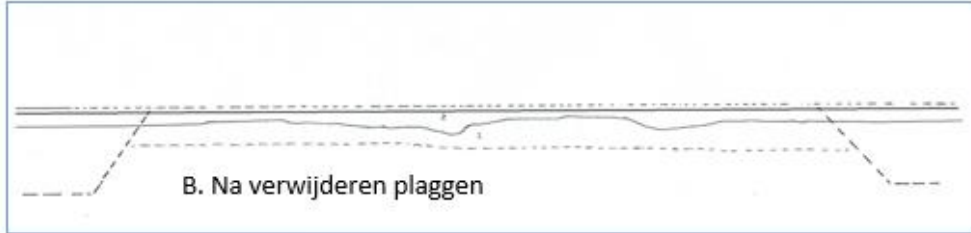
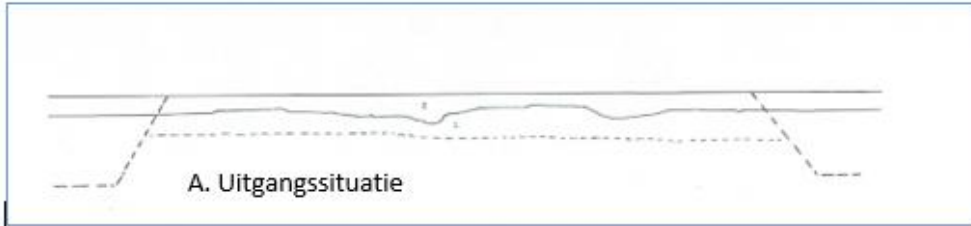

Proefsleuf op het Kranengoor

Detail van de proefsleuf

Vijf mogelijke stadia aanleg rabat

Onderzoek op Twickel

- Mogelijk al in de 17^e eeuw rabatten aangelegd bij een eendenkooi
- Nog bestaande rabatten aangelegd tussen 1848 en 1911
- Deels gelegen op een lage, vlakke stuwwal met een terreinhelling van 1,5%
- Bodem bestaat uit keileem
- Slootafstand 7m, diepte sloot 70-90cm
- Aanleg veel eenvoudiger dan op het Kranegoor. Ophoging 30 cm

Betekenis rabatten

- Aanleg rabatten betekende de vernietiging van al het nog aanwezige elzenbroekbos in de Graafschap.
- Knippen van afwateringsloten en rabatsloten kan een bijdrage leveren aan de *bestrijding van de verdroging, veerkrachtiger maken van het watersysteem en herstel elzenbroekbos*
- Onderzoek naar de *cultuurhistorische waarde* van de rabatten voorafgaand aan grootschalige ingrepen
- Herstel *eikenhakhout op natte rabatten* op kleine schaal levert een bijdrage aan het levend houden van een ondergewaardeerd deel van onze bosgeschiedenis

Elzenbroekbos Bialowieza april 2010

Bronnen

- Boer, R.W. (1857) Bijdragen aan de kennis der houtteelt, 2dln, Haarlem: Tjeenk-Willink
- Groen, J. van der (1699) De Nederlandsche Hovenier. Zijnde het 1. deel van het Vermakelijk landleven, Amsterdam
- Leenders, K.A.H.W. & R. Berkvens (2007) Oude Brabantse Akkers met een focus op de omgeving van Breda. In: Doesburg e.a, Essen in zicht. Essen en plaggendekken in Nederland: onderzoek en beleid.
- Manuscriptkaart van het Kranegoor uit 1710, Stichting Anitya, voorheen Huisarchief Verwolde
- Mulder, A.(2020) Van dijken en sloten, Masterscriptie RUG
<https://www.rug.nl/research/kenniscentrumlandschap/mscripties/2020-mascr-mulder-van-dijken-sloten.pdf>
- Portret EJB Goldstein, uit 1734 door J.G. Colasius, Privecollectie Ridderlijke Duitse Orde (IB nr. 919281)
- Rekening over het goed Schoneveld 1703-1743, NL-AhGldA, toegangsnr. 0556 Huis Verwolde, inv. nr. 1055
- Wassenaar, J. (2023), In de bossen van Twickel, Deventer, Bachelorscriptie Saxion